

زی توده و شاخص سطح برگ داغداغان (*Celtis caucasica* Willd.) در جنگل شهری تایله سندج

مهدی پورهایمی^{۱*}، سعیده اسکندری^۲، مریم دهقانی^۳، ترلان نجفی^۴، اکرم اسدی^۵ و پریسا پناهی^۶

*۱- نویسنده مسئول، استادیار پژوهش، مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، تهران. پست الکترونیک: pourhashemi@rifra-ac.ir

۲- دانشجوی دکترای جنگل داری، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری.

۳- دانش آموخته کارشناسی ارشد جنگل داری، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه کردستان.

۴- دانش آموخته کارشناسی ارشد جنگل داری، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری.

۵- مربی پژوهش، مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، تهران.

تاریخ دریافت: ۸۹/۱۲/۳ تاریخ پذیرش: ۹۰/۴/۵

چکیده

جنگلهای شهری از جمله اکوسیستمهایی هستند که به دلیل کارکردهای متنوع اکولوژیکی و زیست محیطی خود از اهمیت فراوانی برخوردارند، بنابراین مطالعه شاخصهای مختلف اکولوژیکی در جنگل داری شهری از اولویت خاصی برخوردار است. این پژوهش با هدف تعیین زی توده و شاخص سطح برگ داغداغان (*Celtis caucasica* Willd.) در یکی از قدیمی ترین و باارزش ترین جنگلهای شهری شهرستان سندج به نام جنگل تایله با وسعت ۱/۷ هکتار اجرا شد. ابتدا با استفاده از روش آماربرداری صددرصد، کلیه درختان شماره گذاری شده و متغیرهای کمی آنها اندازه گیری شدند. از روش مستقیم جمع آوری برگ از تاج درختان برای تعیین شاخصهای اکولوژیکی مورد مطالعه استفاده شد. برای هر درخت، برگهای یک چهارم تاج جمع آوری، توزین (وزن تر) و پس از طی مراحل خشک کردن در آزمایشگاه، وزن خشک آنها محاسبه و به کل درخت تعمیم داده شد. برای محاسبه شاخص سطح برگ نیز از روش وزنی استفاده شد و پس از اندازه گیری سطح ۵ عدد برگ از هر درخت با استفاده از دستگاه سطح برگ سنج و تعیین وزن خشک آنها، نسبت سطح به وزن برگها محاسبه و با توجه به مقدار زیتوده برگ محاسبه شده، شاخص سطح برگ بدست آمد. علاوه بر موارد یادشده، روابط آلومتریک شاخصهای یادشده با استفاده از رگرسیون چندمتغیره به شیوه گام به گام محاسبه شد. براساس نتایج، متوسط زی توده، سطح ویژه و شاخص سطح برگ درختان داغداغان به ترتیب برابر ۳۷ کیلوگرم، ۱۰۳/۵ سانتی متر مربع بر گرم و ۳/۷ بدست آمد. در بررسی روابط آلومتریک نیز مشخص شد که تأثیرگذارترین متغیر بر زی توده برگ، متغیر ترکیبی مجذور قطر برابر سینه در ارتفاع درخت (با ضریب تبیین ۰/۶۹) و برای شاخص سطح برگ، جذر قطر برابر سینه (با ضریب تبیین ۰/۷۲) می باشد.

واژه های کلیدی: جنگل شهری تایله، داغداغان، زی توده برگ، شاخص سطح برگ، روابط آلومتریک.

مقدمه

قابل توجهی دارند (هیبرد، ۱۳۷۴؛ خلدبرین، ۱۳۷۴؛ پناهی و همکاران، ۱۳۸۲). حفظ، نگهداری، ترمیم مشکلات درختان شهری و اصلاح ساختار آنها از جمله مباحث مهمی هستند که در مدیریت جنگلهای شهری توجه خاصی به آنها شده و لازمه آنها آگاهی از وضعیت درختان و پایش شاخصهای مختلف اکولوژیکی در این محیطها

جنگلهای شهری یکی از باارزش ترین اکوسیستمهای جنگلی هستند که به دلیل ارتباط مستقیم با انسان و نیز کارکردهای متنوع از قبیل زیبایی منظر، کاهش انواع آلودگیها، تولید اکسیژن و تلطیف هوای محیط ارزش

زی توده و شاخص سطح برگ داغداغان (*Celtis caucasica Willd.*) در جنگل شهری تایله سنندج

درختان به طور مستقیم از تاج درخت (نمونه برداری تخریبی؛ Destructive sampling) و یا با استفاده از تله های برگ و توزین آنها دارد. البته لازم به ذکر است که امروزه در اغلب کشورها برای محاسبه شاخص سطح برگ از روشهای غیرمستقیم مانند استفاده از دوربین های ویژه و بررسی انعکاس طیف نوری در تصاویر ماهواره ای و یا عکس های هوایی استفاده می شود که دقت خوبی داشته و ساده تر از روشهای مستقیم هستند، ولی در ایران به دلیل نپا بودن این گونه پژوهش ها در عرصه های منابع طبیعی و فقدان وسایل و تجهیزات، برآورد غیرمستقیم شاخص سطح برگ در عمل با مشکل جدی روبروست (عدل، ۱۳۸۶). بنابراین در این پژوهش نیز از روش مستقیم استفاده شد. از سوی دیگر باید به این نکته توجه داشت که انتخاب روشی مناسب برای برآورد زی توده و شاخص سطح برگ بدون آن که هر ساله نیاز به جمع آوری برگ درخت باشد، همواره مدنظر محققان بوده که در حال حاضر این مهم از طریق روابط رگرسیونی بدست آمده از آلودمتری گونه های مختلف ممکن شده است (Marshall & Waring, 1986; Martens et al., 1993; Nowak, 1996; Chave et al., 2005). با توجه به موارد یادشده و این که در داخل کشور تاکنون مطالعه ای در مورد شاخص های اکولوژیک اشاره شده و بررسی اهمیت آنها در جنگلهای شهری انجام نشده، در این پژوهش برای اولین بار زی توده و شاخص سطح برگ در جنگل شهری تایله شهرستان سنندج مطالعه و سعی شد تا مقدار این شاخص ها و روابط آلودمتری آنها محاسبه شود. از آن جا که شهرستان سنندج در یک منطقه کوهستانی واقع شده و به دلیل روند رو به رشد جمعیت در این شهر، ارزش و فواید فضاهای سبز شهری بیش از پیش مورد توجه کارشناسان و مسئولان قرار گرفته و با توجه به این که به دلیل وجود توده نسبتاً خالصی از گونه داغداغان (*Celtis caucasica Willd.*) که اغلب میانسال و مسن هستند، از مهمترین فضاهای سبز شهرستان سنندج

است. از جمله شاخص های اکولوژیک که فقدان اطلاعات مربوط به آن در داخل کشور به ویژه در جنگلهای شهری به خوبی مشهود است، آگاهی از توان تولید زی توده و شاخص سطح برگ گونه های مختلف چوبی است. اهمیت بررسی زی توده در اکوسیستم های جنگلی به این دلیل است که میزان آن بیانگر توان تولید در واحد سطح یا زمان می باشد. اندازه گیری زی توده یک درخت شامل اندازه گیری اجزای مختلف درخت یعنی تنه، شاخه، گل، میوه، برگ و ریشه می باشد که در این میان نقش زی توده برگ به دلیل انجام عمل فتوسنتز و تولید ماده آلی و همچنین برگشت سالانه عناصر در جریان چرخه بیولوژیک مواد بین بخش زنده و غیرزنده اکوسیستم از درجه اهمیت بیشتری برخوردار است (عدل، ۱۳۸۶). با توجه به این که ارزشهای اکولوژیک درختان در جنگلهای شهری از اولویت خاصی برخوردار است، بررسی زی توده برگ که هر ساله به خاک افزوده شده و می تواند در فرایند اصلاح و بهبود کیفیت خاک نقش اساسی داشته باشد، حائز اهمیت فراوان است. شاخص اکولوژیک دیگری که به عنوان یک متغیر کلیدی در فرایندهای بیولوژیک گیاهان محسوب می شود، سطح برگ است، زیرا سطح اصلی تبادل ماده و انرژی بین تاج درختان و اتمسفر می باشد (Eriksson et al., 2005). با اندازه گیری سطح برگ، امکان برآورد مشخصه هایی مانند ساختار تاج (Welles & Norman, 1991) و قابلیت باروری تاج (Dantec et al., 2000) میسر می گردد. نقش و اهمیت این شاخص در ارتباط و وابستگی آن با بسیاری از فرایندهای اکولوژیک مانند میزان فتوسنتز و تبخیر و تعرق، تولید خالص اولیه و ضریب تبادل انرژی بین گیاهان و اتمسفر آشکار می شود (Botkin, 1986; Pierce & Running, 1988; Gholz et al., 1991).

توجه به این نکته ضروریست که اندازه گیری مستقیم زی توده و شاخص سطح برگ درختان فرایندی دشوار، وقت گیر و هزینه بردار است که نیاز به جمع آوری برگ

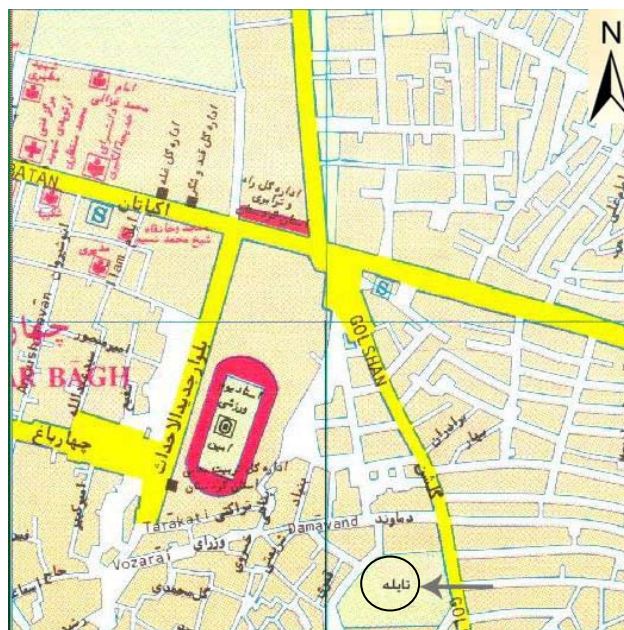
رویشگاه ضعیف ۴/۳ تن تولید زی توده داشته‌اند. یک درصد مقدار زی توده در هر دو گونه متعلق به برگها بوده است. عدل (۱۳۸۶)، متوسط زی توده برگ دو گونه بنه (*Pistacia atlantica*) و بلوط ایرانی (*Q. brantii*) را در جنگلهای یاسوج به ترتیب ۵۷/۲ و ۱۳۱۷/۳ کیلوگرم در هکتار و متوسط شاخص سطح برگ در هکتار جنگل مورد مطالعه را حدود ۱/۲ بدست آورد. خادمی و همکاران (۱۳۸۸)، زی توده اندامهای مختلف درختان شاخه‌زاد اوری (*Q. macranthera*) در جنگل اندبیل خلخال را در طول دوره رشد (۱۴ سال) به طور متوسط ۲۳/۴ تن در هکتار محاسبه نمودند. همچنین پس از بررسی روابط آلومتریک مشخص شد که بین سطح مقطع، قطر برابرسینه و ارتفاع با مقدار زی توده‌ی اندامهای هوایی، همبستگی مناسبی وجود دارد. خادمی و همکاران (۱۳۸۹) در پژوهشی دیگر، میزان سالیانه ذخیره زی توده برگ درختان اوری را در درصدهای مختلف تاج پوشش در منطقه یادشده بین ۰/۰۱ تا ۰/۲۳ تن در هکتار محاسبه نمودند.

مواد و روشها

این تحقیق در جنگل شهری پیرمحمد کوسه (گورستان تایله) به مساحت ۱/۷ هکتار واقع در شمال غربی شهرستان سنندج (استان کردستان) انجام شد (شکل ۱). گونه اصلی و غالب این جنگل داغداغان (*Celtis caucasica* Willd.) است که درختان آن سالیان قبل کاشته شده و امروزه توده نسبتاً خالصی از درختان میانسال و مسن را تشکیل می‌دهند. سایر گونه‌های درختی موجود در این جنگل نیز عبارتند از: افاقیا (*Robinia pseudoacacia*) و اوجا (*Ulmus minor*).

محسوب می‌شود، جنگل شهری تایله برای این تحقیق انتخاب شد.

مطالعات متعددی در نقاط مختلف دنیا در مورد اندازه‌گیری زی توده و شاخص سطح برگ گونه‌های درختی و درختچه‌ای انجام شده که برخی از آنها در جنگلهای شهری بوده است. Peper & McPherson (1998) دقت ۵ روش اندازه‌گیری شاخص سطح برگ را در سایت تحقیقاتی جنگل شهری Solano ایالت کالیفرنیا شمالی آمریکا برای دو گونه *Morus alba* و *Prunus serotina* var. *rufula* مورد بررسی قرار دادند. Karlik & McKay (2002) زی توده و شاخص سطح برگ گونه *Quercus douglasii* را در جنگلهای بلوط کالیفرنیا با استفاده از روابط آلومتریک و روش حجمی برآورد کردند. Khan et al. (2005) از روابط آلومتریک برای برآورد زی توده اندامهای هوایی و شاخص سطح برگ جنگلهای مانگرو استفاده کردند. Salis et al. (2006) براساس روابط آلومتریک، زی توده اندامهای هوایی گونه‌های چوبی ساوانا را در برزیل مطالعه کردند. DeRose & Seymour (2010) شاخص سطح برگ توده‌های همسال *Abies balsamea* و *Picea rubens* بخشی از جنگلهای آمریکا را در مراحل مختلف تکاملی توده بررسی نمودند. De Rijcke (2011) تغییرات پوشش گیاهی منطقه مدیترانه را طی سالهای ۲۰۰۳ تا ۲۰۰۸ به کمک شاخص سطح برگ و زی توده بررسی نمود. در داخل کشور، نتایج پژوهش انجام شده توسط بردبار و مرتضوی جهرمی (۱۳۸۵) در جنگل کاریهای اکالیپتوس (*Eucalyptus camaldulensis*) و آکاسیا (*Acacia salicina*) در استان فارس نشان داد که درختان ۳۰ ساله اکالیپتوس در رویشگاه نسبتاً حاصل خیز، ۲۰/۵ تن و درختان ۲۸ ساله آن در رویشگاه ضعیف ۴/۴ تن زی توده تولید نموده‌اند. درختان ۲۸ ساله آکاسیا نیز در

شکل ۱- موقعیت جغرافیایی جنگل شهری تایله در شهرستان سنندج

دقیقه در دسیکاتور قرار گرفتند تا خشک شوند و بار دیگر وزن شدند (وزن خشک). اعداد بدست آمده از یک چهارم سطح تاج تبدیل به کل (ضرب در ۴) شدند تا زی توده برگ هر درخت بدست آید. شاخص سطح برگ نیز به صورت مستقیم از طریق روش وزنی (Gravimetric Method) محاسبه شد (عدل، ۱۳۸۶). بدین منظور از قسمت‌های مختلف تاج هر درخت، تعداد ۵ عدد برگ جمع‌آوری و سطح برگ آنها با استفاده از دستگاه سطح برگ‌سنج (Leaf area meter) اندازه‌گیری شد. سپس برگهای یادشده مطابق دستورالعملی که در بالا اشاره شد، در آون خشک شده و وزن خشک آنها بدست آمد. پس از محاسبه سطح ویژه برگ ($SLA = \text{Specific leaf area}$) برحسب سانتی‌متر مربع بر گرم و دستیابی به رابطه بین دو مؤلفه آن، شاخص سطح برگ هر درخت و میانگین آن برای کل توده محاسبه شد. برای بررسی روابط آلومتریک بین زی توده و شاخص سطح برگ با متغیرهای کمی درخت، روش رگرسیون چندمتغیره خطی به شیوه گام به گام مورد استفاده قرار گرفت (بی‌همتا و زارع چاهوکی،

کلیه داده‌های مورد نیاز این پژوهش با استفاده از روش آماربرداری صددرصد بدست آمد. برای این منظور تمام درختان داغداغان شماره‌گذاری شده و مشخصه‌های کمی موردنظر شامل قطر برابرسینه (DBH)، قطر یقه (CD)، ارتفاع درخت (H)، طول تاج (CL)، قطر بزرگ تاج (CBD) و قطر کوچک تاج (CSD) اندازه‌گیری شدند. برای محاسبه زی توده برگ از روش مستقیم چیدن برگ درختان در انتهای فصل رویش و توزین آنها استفاده شد. سطح تاج هر درخت به صورت یک دایره مثلثاتی در نظر گرفته شد و برای هر درخت کلیه برگهای یک‌چهارم سطح تاج جمع‌آوری شدند. همچنین برای این که خطای آماربرداری از بین برود، جمع‌آوری برگها از یک درخت به درخت دیگر به صورت منظم انجام شد (عدل، ۱۳۸۶). برگهای جمع‌آوری شده بلافاصله با استفاده از ترازوی رقمی توزین (وزن تر) و سپس به آزمایشگاه منتقل شده و مقدار مشخصی از آنها به مدت ۴۸ ساعت در دمای ۶۵ درجه در داخل آون قرار داده شدند (فروزه، ۱۳۸۵؛ عدل، ۱۳۸۶). سپس برگها خارج شده و به مدت ۳۰ تا ۴۵

سانتی متر متغیر بوده، ولی در طبقه‌های قطری ۲۰ تا ۳۰ سانتی متری، درختی وجود نداشت. با توجه به این که فراوانی مورد انتظار بیش از ۲۰ درصد طبقه‌های قطری کمتر از ۵ بود، برای بررسی نرمال بودن داده‌ها از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف استفاده شد و مشخص شد که داده‌ها نرمال هستند. آماره‌های توصیفی متغیرهای کمی مورد مطالعه و همچنین مقادیر شاخص‌های اکولوژیک محاسبه شده در جدولهای ۱ و ۲ ارائه شده است.

(۱۳۸۷). علاوه بر متغیرهای کمی اندازه‌گیری شده، متوسط قطر تاج (CLM)، لگاریتم مشخصه‌های کمی، مجذور و ریشه آنها و ترکیب مختلف متغیرها شامل DBH×H, DBH²×H, CBD×CSD, DBH×CL, CLM×H, CD×CL, CD²×H, CD×H نیز در محاسبات وارد شدند تا بهترین مدل بدست آید. کلیه محاسبات و تجزیه و تحلیل آماری داده‌ها در محیط نرم‌افزارهای Excel و SPSS انجام شد.

نتایج

تعداد کل درختان داغداغان در جنگل شهری تایله ۵۸ پایه بود که دامنه قطر برابرسینه آنها بین ۱۰ تا ۶۲

جدول ۱- آماره‌های توصیفی متغیرهای کمی درختان داغداغان در جنگل شهری تایله

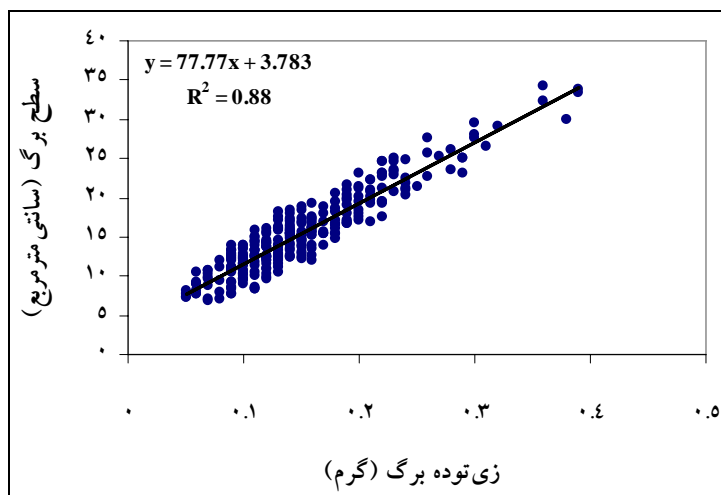
مشخصه	(انحراف معیار) میانگین	دامنه	معنی داری
قطر برابرسینه (سانتی متر)	۳۵ (۴/۲)	۱۰-۶۲	۰/۰۶۴ ^{ns}
قطر یقه (سانتی متر)	۴۱ (۳/۹)	۱۲-۷۳	۰/۰۶۹ ^{ns}
ارتفاع درخت (متر)	۶/۹ (۰/۸)	۳/۶-۹/۹	۰/۰۶۶ ^{ns}
طول تاج (متر)	۳/۷ (۰/۶)	۱-۵/۲	۰/۷۸۰ ^{ns}
قطر بزرگ تاج (متر)	۷/۹ (۱/۴)	۳/۳-۱۱/۵	۰/۱۸۷ ^{ns}
قطر کوچک تاج (متر)	۷/۲ (۱/۲)	۲/۴-۱۱	۰/۱۵۱ ^{ns}

ns: توزیع نرمال است

جدول ۲- مقادیر زی توده، سطح ویژه برگ و شاخص سطح برگ در جنگل شهری تایله (اعداد داخل پرانتز انحراف معیار هستند)

میانگین زی توده برگ	زی توده برگ کل	زی توده برگ درختان	میانگین سطح ویژه برگ	میانگین شاخص سطح برگ
درختان داغداغان	درختان داغداغان	داغداغان در هکتار	درختان داغداغان	درختان داغداغان
(کیلوگرم)	(کیلوگرم)	(کیلوگرم)	(سانتی متر مربع / گرم)	درختان داغداغان
۳۷ (۵/۲)	۲۱۴۶	۱۲۶۲/۳۵	۱۰۳/۵ (۱۲/۳)	۳/۷

در شکل ۲ ابر نقاط زی توده و سطح برگهای ضریب تبیین ۰/۸۸ ارائه شده است. اندازه گیری شده و رابطه رگرسیونی بین این دو متغیر با

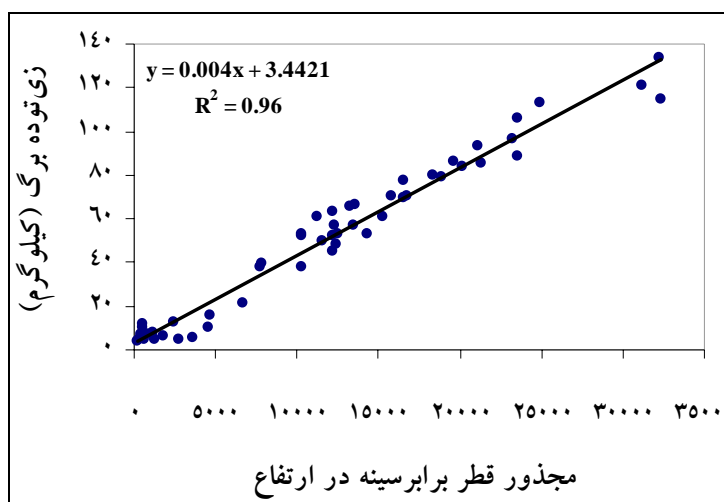
شکل ۲- رابطه بین زی توده و سطح برگ داغداغان در جنگل شهری تایله

متغیر وابسته مورد بررسی بوده است. میزان R^2 بدست آمده از این رابطه بیانگر این است که ۹۶ درصد از تغییرات زی توده برگ به واسطه متغیر ترکیبی یادشده تبیین می شود.

پس از محاسبه رگرسیون چندگانه خطی، رابطه آلومتریک ۱ برای محاسبه زی توده برگ درختان داغداغان در جنگل شهری تایله بدست آمد (شکل ۳). همان طور که مشخص است، در رابطه ۱ متغیر ترکیبی مجذور قطر برابرسینه در ارتفاع درخت تأثیرگذارترین عامل بر مقدار

$$Y = 0.004 X + 3.4421 \quad R^2 = 0.96 \quad (1)$$

که در آن: $Y =$ زی توده برگ (کیلوگرم) و $X =$ مجذور قطر برابرسینه (سانتی متر) $\times$ ارتفاع درخت (متر) می باشد.

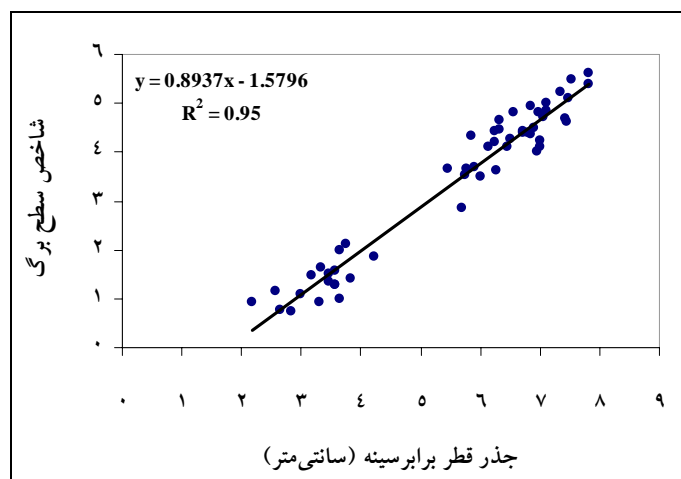
شکل ۳- ابر نقاط متغیر ترکیبی مجدور قطر برابر سینه در ارتفاع درخت با زی توده برگ درختان داغداغان

شد که تأثیرگذارترین متغیر بر این شاخص، جذر قطر برابر سینه است. ضریب تبیین بدست آمده از این رابطه (۰/۹۵) بیانگر دقت قابل قبول آن می باشد.

همچنین رابطه آلومتریک ۲ برای تعیین شاخص سطح برگ درختان داغداغان در جنگل شهری تایله محاسبه شد (شکل ۴). براساس رابطه آلومتریک بدست آمده مشخص

$$Y=0.8937 X - 1.5796 \quad R^2=0.95 \quad (۲)$$

که در آن: Y = شاخص سطح برگ و X = جذر قطر برابر سینه (سانتی متر) می باشد.

شکل ۴- ابر نقاط متغیر جذر قطر برابر سینه با شاخص سطح برگ درختان داغداغان

بحث

جنگلهای شهری به دلیل تولید زی توده قابل ملاحظه، نقش مهمی در ترسیب کربن جو، جلوگیری از افزایش گازهای گلخانه‌ای، آزادسازی اکسیژن و اصلاح خاک دارند. همچنین طی فرایندهای اکولوژیک مختلف از قبیل تبخیر، تعرق و فتوسنتز که به طور مستقیم با سطح برگ در ارتباط هستند، بر محیط پیرامون خود اثر می‌گذارند. بنابراین همواره مطالعه نقش اکولوژیک این جنگلها چه در یک مقطع خاص زمانی و چه پایش مداوم آن از اهمیت خاصی برخوردار است (Nowak, 1996; Peper & McPherson, 1998; Jensen & Hardin, 2005).

براساس نتایج بدست آمده از این پژوهش، مشخص شد که زی توده برگ ۵۸ اصله درخت داغداغان در جنگل شهری تایله حدود ۱۲۶۲ کیلوگرم در هکتار است. این مقدار در تحقیقی که توسط عدل (۱۳۸۶) در بخشی از جنگلهای طبیعی شهرستان یاسوج انجام شده، برای گونه بلوط ایرانی ۱۳۱۷/۳ و برای گونه بنه ۵۷/۲ کیلوگرم در هکتار بدست آمده است. با توجه به تعداد در واحد سطح دو گونه بلوط ایرانی و بنه در جنگل مورد مطالعه (به ترتیب ۸۹/۹ و ۵ عدد) و مقایسه آن با تعداد در هکتار درختان داغداغان در جنگل شهری تایله (۳۴/۱)، مشخص می‌شود که هر چند تعداد در هکتار درختان بلوط ایرانی بیش از دو برابر درختان داغداغان در این تحقیق است، اما مقدار زی توده برگی آنها به همین نسبت نیست. دلیل این امر مقادیر کمتر متغیرهای کمی (قطر برابر سینه، طول تاج، قطرهای بزرگ و کوچک تاج) درختان بلوط ایرانی در مقایسه با درختان داغداغان در این پژوهش است. همچنین در مورد گونه بنه نیز تفاوت فاحش مقدار زی توده به دلیل تراکم کم این گونه در واحد سطح منطقه مورد مطالعه بوده است. خادمی و همکاران (۱۳۸۹)، مقدار سالیانه ذخیره زی توده برگ درختان شاخه‌زاد ۱۴ ساله اوری را در جنگل اندبیل خلخال برابر ۶۷۰ کیلوگرم در هکتار بدست آوردند که نسبت به نتایج این تحقیق کمتر

می‌باشد. سن کمتر و ابعاد کوچک تر تاج درختان اوری در منطقه مورد مطالعه می‌تواند دلیل اصلی این تفاوت باشد. در مطالعات خارج از کشور نیز Karlik & McKay (2002)، زی توده برگ گونه *Q. douglasii* را در جنگلهای کالیفرنیا ۳۱۰۰ کیلوگرم در هکتار محاسبه نموده‌اند. در پژوهشی دیگر، متوسط زی توده برگ در هکتار در جنگل کاریهای گونه *Q. pagoda* در آمریکا که تحت سه تیمار تنک کردن سنگین، تنک کردن سبک و بدون تنک کردن قرار گرفته بودند، ۲ سال پس از تنک کردن به ترتیب برابر ۲۱۱، ۲۸۴/۳ و ۲۴۳/۲ کیلوگرم بدست آمد (Stelzer et al., 2004).

شاخص اکولوژیک دیگری که در این پژوهش مطالعه شد، شاخص سطح برگ گونه داغداغان است که مقدار متوسط آن ۳/۷ بدست آمد. لازم به توضیح است که میزان این شاخص به گونه، مراحل توسعه یا توالی جوامع گیاهی، فصول مختلف سال و به طور قوی به شرایط حاکم بر رویشگاه و اقدامات مدیریتی اعمال شده بر آن وابسته است. مجموعه عوامل یادشده به همراه تفاوت در روشهای برآورد، سبب ایجاد دامنه تغییرات زیادی در مقادیر محاسبه شده شاخص سطح برگ در گزارشهای علمی مختلف شده است (عدل، ۱۳۸۶). هر چه مقدار این شاخص بیشتر باشد، امکان تبادلات گازی بین تاج درخت و اتمسفر افزایش می‌یابد. دامنه تغییرات این شاخص براساس نتایج مطالعات منتشر شده از ۰/۴ برای گونه *Q. petraea* تا ۱۴ برای گونه *Pseudotsuga menziessi* گزارش شده است (عدل، ۱۳۸۶ به نقل از Jonckheere et al., 2004). Peper & McPherson (1998) مقدار این شاخص را برای گونه *Morus alba* از ۰/۳۷ تا ۴/۲۵ و برای گونه *Prunus serotina* var. *rufula* از ۰/۴۹ تا ۷/۵۷ بدست آوردند. (Dufrene & Bréda (1995) شاخص سطح برگ جنگلهای خزان کننده فرانسه را بین ۱/۷ تا ۷/۵ محاسبه نمودند. (Karlik & McKay (2002) مقدار این شاخص را برای ۱۴ درخت نمونه از گونه

مراجعات بعدی (پایش شاخص‌های موردنظر) بدون نیاز به قطع درخت، از این روابط باارزش در منطقه مورد مطالعه استفاده نمود. تعیین روابط آلومتریک برای گونه‌های مختلف چوبی سبب می‌شود که در عین حال که صدمه‌ای به درخت وارد نمی‌گردد، بتوان شاخص‌های موردنظر را با سهولت و با دقت قابل قبول محاسبه نمود که در نتیجه می‌توان با صرف زمان و هزینه کمتر به نتایج موردنظر دست یافت. در این پژوهش نیز سعی شد تا با توجه به داده‌های جمع‌آوری شده، روابط یادشده برای برآورد ساده و راحت زی‌توده و شاخص سطح برگ گونه داغداغان محاسبه شوند و مشخص شد که می‌توان با اندازه‌گیری دو متغیر قطر برابرسینه و ارتفاع درخت، با دقت قابل قبولی به این مهم دست یافت. چنین روابطی در پژوهش‌های مشابه انجام شده در داخل کشور و سایر کشورها نیز به دفعات بررسی شده‌اند. به‌عنوان مثال Nygren *et al.* (1993) ارتباط بین سطح مقطع عرضی شاخه با زی‌توده برگ و سطح برگ چند گونه درختی را در درختان هرس شده یک سیستم آگروفارستری بررسی کردند و نتایج قابل قبولی بدست آوردند که روابط بدست آمده عمدتاً خطی بوده و از ضریب همبستگی زیادی برخوردار بودند. (Nowak (1996) روابط آلومتریک را براساس قطر برابرسینه و مشخصه‌های تاج برای پیش‌بینی زی‌توده و شاخص سطح برگ درختان شهری خزان کننده شامل گونه‌های *Ulmus americana*، *Fraxinus tricanthos* و *Acer platanoides* توسعه داد و برای این منظور از متغیرهای قطر برابرسینه و قطر تاج درختان استفاده نمود. نتایج وی نشان داد که برآوردها براساس مشخصه‌های تاج قابل اعتمادتر هستند. در منابع خارجی دیگری نیز از روابط متنوع آلومتریک به‌منظور برآورد زی‌توده و شاخص سطح برگ گونه‌های مختلف استفاده شده و همواره سعی شده که از متغیرهایی مانند قطر برابرسینه که اندازه‌گیری آنها ساده‌تر است، استفاده شود

Q. douglasii در جنگلهای کالیفرنیا برابر ۴/۴ و برای کل رویشگاه ۱/۸ برآورد کردند. از سوی دیگر همان‌طور که قبلاً اشاره شد، در این پژوهش برای محاسبه شاخص سطح برگ از روش وزنی به‌کمک برآورد سطح ویژه برگ استفاده شد. سطح ویژه برگ بیانگر این است که برای تولید هر واحد زی‌توده برگ چند واحد سطح برگ (واحد کسب نور) لازم است (Milla *et al.*, 2008)؛ به‌عبارت دیگر اشاره به ضخامت برگ دارد. انتخاب برگهای نمونه برای محاسبه این شاخص از اهمیت فراوانی برخوردار است، زیرا برآورد نادرست سطح ویژه برگ سبب می‌شود که شاخص سطح برگ محاسبه شده نیز با خطا همراه شود. به‌طور کلی برگهای قسمت‌های پایین تاج درختان، سطح ویژه بیشتری در مقایسه با برگهای قسمت‌های بالایی تاج دارند، بنابراین اگر برگهای نمونه فقط از قسمت پایینی تاج جمع‌آوری شوند، شاخص سطح برگ محاسبه شده بیشتر از مقدار واقعی بدست خواهد آمد و به‌عکس (Eriksson *et al.*, 2005). برگهای نمونه در پژوهش حاضر با در نظر گرفتن این موضوع از قسمت‌های مختلف تاج جمع‌آوری شدند تا خطای برآورد سطح ویژه برگ کاهش یابد. بررسی ارتباط بین زی‌توده و سطح برگ درختان نمونه از طریق ترسیم ابر نقاط آنها و تعیین رابطه رگرسیونی نیز ارزش ویژه‌ای دارد (Eriksson *et al.*, 2005) و هرچه مدل بدست آمده دارای ضریب تبیین بیشتری باشد، دقت محاسبات افزایش خواهد یافت که در این تحقیق، مدل محاسبه شده دارای ضریب تبیین زیادی (۰/۸۸) بود.

امروزه استفاده از روابط آلومتریک (روش غیرمستقیم)، جایگاه و ارزش ویژه‌ای در مطالعات مربوط به شاخص‌های مختلف اکولوژیکی در اکوسیستم‌های جنگلی دارد، اما لازمه آن این است که ابتدا با استفاده از روش مستقیم (قطع، توزین و خشک نمودن اندام‌های مختلف گیاهی) و همچنین اندازه‌گیری متغیرهای مختلف کمی درختان، داده‌های مورد نیاز فراهم شود تا بتوان در

- پناهی، پ.، زبیری، م.، حسینی، س.م. و مخدوم، م.، ۱۳۸۲. تعیین مناسبترین روش آماربرداری در جنگل‌داری شهری. مجله منابع طبیعی ایران، ۵۶ (۳): ۱۹۱-۲۰۰.

- خادمی، ا.، بابایی کفایی، س. و متاجی، ا.، ۱۳۸۸. بررسی مقدار زی توده و ارتباط آن با عوامل فیزیوگرافی و خاک در جنگلهای شاخه‌زاد بلوط (مطالعه موردی: جنگلهای منطقه اندبیل خلخال). مجله جنگل ایران، ۱ (۱): ۶۷-۵۷.

- خادمی، ا.، بابایی کفایی، س. و متاجی، ا.، ۱۳۸۹. نقش جنگلهای شاخه‌زاد بلوط در ذخیره کربن و جذب CO₂ (مطالعه موردی: جنگلهای اندبیل خلخال). تحقیقات جنگل و صنوبر ایران، ۱۸ (۲): ۲۴۲-۲۵۲.

- خلدبرین، ع.، ۱۳۷۴. فضای سبز، جنگل‌داری شهری - تغییر دیدگاه‌ها. فصلنامه علمی آموزشی فضای سبز، ۹ و ۱۰: ۴۳-۴۰.

- عدل، ح.، ۱۳۸۶. برآورد بیوماس برگ و شاخص سطح برگ دو گونه عمده در جنگلهای یاسوج. تحقیقات جنگل و صنوبر ایران، ۱۵ (۴): ۴۲۶-۴۱۷.

- فروزه، م.ر.، ۱۳۸۵. بررسی ترسیب کربن خاک و زی توده سرپای گونه‌های بوته‌ای غالب در منطقه پخش سیلاب گربایگان فسا. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، ۱۰۳ صفحه.

- هیبرد، بی. جی.، ۱۳۷۴. جنگل‌داری شهری (ترجمه). انتشارات سازمان پارک‌ها و فضای سبز شهر تهران، ۲۴۰ صفحه.

- Botkin, D.B., 1986. Remote sensing of the biosphere. National Academy of Sciences, Report of the Committee on Planetary Biology, National Research Council, Washington, DC, 135 p.

- Chave, J., Andalo, C., Brown, S., Cairns, M.A., Chambers, J.Q., Eamus, D., Folster, H., Fromard, F., Higuchi, N., Kira, T., Lescure, J.P., Nelson, B.W., Ogawa, H., Puig, H., Riéra, B. and Yamakura, T., 2005. Tree allometry and improved estimation of carbon stocks and balance in tropical forests. *Oecologia*, 145: 87-99.

- Dantec, V.L., Dufrene, E. and Saugier, B., 2000. Interannual and spatial variation in maximum leaf area index of temperate deciduous stands. *Forest Ecology and Management*, 134 (1-3): 71-81.

- De Rijcke, A., 2011. Temporal patterns in vegetation in the Mediterranean area. M.Sc. thesis, Utrecht University, 96 p.

- DeRose, R.J. and Seymour, R.S., 2010. Patterns of leaf area index during stand development in even-aged

Marshall & Waring, 1986; Martens *et al.*, 1993;) Peper & McPherson, 1998; Rapp *et al.*, 1999; Regina, 2000; Williams & Gresham, 2004; Kalácska *et al.*, 2004; Eriksson *et al.*, 2005; Foroughbakhch *et al.*, 2006; Salis *et al.*, 2006; (Williams & Gresham, 2006).

در داخل کشور، عدل (۱۳۸۶) یک رابطه آلومتريک را برای برآورد زی توده برگ گونه بنه با استفاده از متغیر قطر برابرسینه و یک رابطه رگرسیون دیگر را برای گونه بلوط ایرانی با استفاده از متغیر ترکیبی طول تاج و قطرهای بزرگ و کوچک تاج با دقت قابل قبول، ارائه داد. خادمی و همکاران (۱۳۸۹) نیز در جنگلهای اندبیل خلخال، دو رابطه خطی برای برآورد زی توده اندام‌های هوایی گونه اوری با استفاده از قطر برابرسینه (با ضریب تبیین ۰/۶۵) و ارتفاع درخت (با ضریب تبیین ۰/۵۸) بدست آوردند.

در پایان پیشنهاد می‌شود که در مطالعات مشابه در آینده، برای افزایش دقت روابط آلومتريک محاسبه شده، مشخصه‌های تاجی درختان از قبیل توان تاج (Crown vigor) و سایه‌اندازی (Shading factor) نیز اندازه‌گیری شده و در این روابط دخالت داده شوند. همچنین توصیه می‌شود که با توجه به نقش و جایگاه پوشش‌های گیاهی شهری در جذب دی‌اکسید کربن جو که همانا مهمترین کارکرد اکولوژیکی آنها به‌شمار می‌آید، نقش جنگل شهری تایله در ترسیب کربن جو نیز مورد بررسی قرار گیرد.

منابع مورد استفاده

- بردبار، س.ک. و مرتضوی جهرمی، م.، ۱۳۸۵. بررسی پتانسیل ذخیره کربن در جنگل‌کاریهای اکالیپتوس و آکاسیا در مناطق غربی استان فارس. پژوهش و سازندگی، ۷۰: ۱۰۳-۹۵.

- بی‌همتا، م.ر. و زارع چاهوکی، م.ع.، ۱۳۸۷. اصول آمار در علوم منابع طبیعی. انتشارات دانشگاه تهران، ۳۰۰ صفحه.

- Milla, R., Reich, P.B., Niinemets, Ü. and Castro-Diez, P., 2008. Environmental and developmental controls on specific leaf area are little modified by leaf allometry. *Functional Ecology*, 22: 565-576.
- Nowak, D.J., 1996. Estimating leaf area and leaf biomass of open-grown deciduous urban trees. *Forest Science*, 42 (4): 504-507.
- Nygren, P., Rebottaro, S. and Chavarria, R., 1993. Application of the pipe model theory to non-destructive estimation of leaf biomass and leaf area of pruned agroforestry trees. *Agroforestry systems*, 23: 63-77.
- Peper, P.J. and McPherson, E.G., 1998. Comparison of five methods for estimating leaf area index of opengrown deciduous trees. *Journal of Arboriculture*, 24 (2): 98-111.
- Pierce, L.L. and Running, S.W., 1988. Rapid estimation of coniferous forest leaf area index using a portable integration radiometer. *Ecology*, 69: 1762-1767.
- Rapp, M., Regina, I.S., Rico, M. and Gallego, H.A., 1999. Biomass, nutrient content, litter fall and nutrient return to the soil in Mediterranean oak forests. *Forest Ecology and Management*, 119 (1-3): 39-49.
- Regina, I.S., 2000. Biomass estimation and nutrient pools in four *Quercus pyrenaica* in Sierra de Gata Mountains, Salamanca, Spain. *Forest Ecology and Management*, 132 (2-3): 127-141.
- Salis, S.M., Assis, M.A., Mattos, P.P. and Pião, A.C.S., 2006. Estimating the aboveground biomass and wood volume of savanna woodlands in Brazil's Pantanal wetlands based on allometric correlations. *Forest Ecology and Management*, 228 (1-3): 61-68.
- Stelzer, E.L., Chambers, J.L., Meadows, J.S. and Ribbeck, K.F., 2004. Leaf biomass and acorn production in a thinned 30 year old Cherrybark oak plantation. General Technical Report, Asheville, NC: U.S. Department of Agriculture, Forest Service, Southern Research Station, SRS-71: 276-279.
- Welles, J.M. and Norman, J.M., 1991. Instrument for indirect measurement of canopy architecture. *Agronomy Journal*, 83 (5): 818-825.
- Williams, T.M. and Gresham, C.A., 2004. Correlation of stem diameters, branch basal area and leaf biomass in rapidly growing loblolly pine. General Technical Report, Asheville, NC: U.S. Department of Agriculture, Forest Service, Southern Research Station, SRS-71: 216-219.
- Williams, T.M. and Gresham, C.A., 2006. Biomass accumulation in rapidly growing loblolly pine and sweetgum. *Biomass and Bioenergy*, 30 (4): 370-377.
- balsam fir-red spruce stands. *Canadian Journal of Forest Research*, 40: 629-637.
- Dufrêne, E. and Bréda, N., 1995. Estimation of deciduous forest leaf area index using direct and indirect methods. *Oecologia*, 104: 156-162.
- Eriksson, H., Eklundh, L., Hall, K. and Lindroth, A., 2005. Estimating LAI in deciduous forest stands. *Agricultural and Forest Meteorology*, 129: 27-37.
- Foroughbakhch, R., Alvarado-Vázquez, M.A., Hernández-Piñero, J.L., Rocha-Estrada, A., Guzmán-Lucio, M.A. and Treviño-Garza, E.J., 2006. Establishment, growth and biomass production of 10 tree woody species introduced for reforestation and ecological restoration in northeastern Mexico. *Forest Ecology and Management*, 235 (1-3): 194-201.
- Gholz, H.L., Vogel, S.A., Cropper, W.P., McKelvey, K., Ewel, K.C., Teskey, R.O. and Curran, P.J., 1991. Dynamics of canopy structure and light interception in *Pinus elliotii* stands, North Florida. *Ecological Monographs*, 61: 33-51.
- Jensen, R.R. and Hardin, P.J., 2005. Estimating urban leaf area using field measurements and satellite remote sensing data. *Journal of Arboriculture*, 31 (1): 21-27.
- Kalácska, M., Sánchez-Azofeifa, G.A., Rivard, B., Calvo-Alvarado, J.C., Journet, A.R.P., Arroyo-Mora, J.P. and Ortiz-Ortiz, D., 2004. Leaf area index measurements in a tropical moist forest: A case study from Costa Rica. *Remote Sensing of Environment*, 91: 134-152.
- Karlik, J.F. and McKay, M.K., 2002. Leaf area index, leaf mass density, and allometric relationships derived from harvest of Blue oaks in a California oak savanna. In: Standiford, R.B. *et al.*, (Eds.), *Proceedings of the Fifth Symposium on Oak Woodlands: Oaks in California's Challenging Landscape*. General Technical Report, PSW-GTR-184, Albany, CA: Pacific Southwest Research Station, Forest Service, U.S. Department of Agriculture: 719-729.
- Khan, M.N.I., Suwa, R. and Hagihara, A., 2005. Allometric relationships for estimating the aboveground phytomass and leaf area of mangrove *Kandelia candel* (L.) Druce trees in the Manko wetland, Okinawa Island, Japan. *Trees*, 19: 266-272.
- Marshall, J.D. and Waring, R.H., 1986. Comparison of methods of estimating leaf-area index in old growth Douglas-fir. *Ecology*, 67 (4): 975-979.
- Martens, S.N., Ustin, S.L. and Rousseau, R.A., 1993. Estimation of tree canopy leaf area index by gap fraction analysis. *Forest Ecology and Management*, 61 (1-2): 91-108.

Biomass and leaf area index of Caucasian Hackberry (*Celtis caucasica* Willd.) in Taileh urban forest, Sanandaj, Iran

M. Pourhashemi^{1*}, S. Eskandari², M. Dehghani³, T. Najafi⁴, A. Asadi⁴ and P. Panahi⁵

1* - Corresponding author, Assistant Prof., Research Institute of Forests and Rangelands, Tehran, Iran.

E-mail: pourhashemi@rifr-ac.ir

2- Ph.D. student, Department of Forestry, Faculty of Natural Resources, Sari Agricultural Sciences and Natural Resources University, Sari, Iran.

3- M. Sc. of Forestry, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran.

4- M. Sc. of Forestry, Sari Agricultural Sciences and Natural Resources University, Sari, Iran.

5- Senior research expert, Research Institute of Forests and Rangelands, Tehran, Iran.

Received: 22.02.2011 Accepted: 26.06.2011

Abstract

Urban forests with various ecological and environmental benefits are one of the most important ecosystems, therefore, study of ecological parameters in urban forests is essential. In this research, one of the oldest urban forests of Sanandaj city, Taileh, with area of 1.7 ha was selected. Direct method (leaf gathering from the crown) and 100% inventory method was used to estimate leaf biomass and leaf area index (LAI) of *Celtis caucasica*, which was the main species. Firstly, different quantitative variables such as diameter at breast height, collar diameter, tree height, crown length and small and large diameter of crown were measured. In addition, the leaves of one fourth of the tree crown were picked off and after weighting, their dry weight were measured in laboratory. Gravimetric method was applied for calculating LAI, in which the relationship between leaf area and its dry weight used to estimate the total area of whole tree leaves. Allometric equations were calculated for estimation of leaf biomass and LAI. Based on the results, the mean values of leaf biomass, Specific Leaf Area (SLA) and LAI were 37 kg, 103.5 cm²/gr and 3.7 for *C. caucasica*, respectively. The compound variable, DBH²×H, was the most effective factor to estimate the leaf biomass (R²=0.69), but in LAI equation, the root of DBH had the main role (R²=0.72).

Key words: Allometric equations, leaf biomass, leaf area index, *Celtis caucasica*, Taileh urban forest.